

dr hab. Anna Jach
Uniwersytet Jagielloński
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych
Instytut Rosji i Europy Wschodniej

RECENZJA

rozprawy doktorskiej pana Andreia Liulkouskiego

***Dynamika zmian systemu wyborczego do Dumy Państwowej Federacji
Rosyjskiej w latach 2003 - 2016,***

napisanej po kierunku promotora prof. dr hab. Alicji Stępień-Kuczyńskiej oraz
promotora pomocniczego dr hab. Michała Słowikowskiego

Temat pracy i stopień jego realizacji

Przedstawiona do recenzji dysertacja porusza bardzo ważki z punktu widzenia funkcjonowania państw we współczesnym świecie temat dynamiki zmian systemu wyborczego do Dumy Państwowej Federacji Rosyjskiej w latach 2003-2016. Choć w polskiej literaturze politologicznej znajdujemy liczne artykuły naukowe poświęcone procesowi transformacji systemu politycznego, to jednak zauważalny jest brak jednolitej syntezy tego zjawiska pod kątem przeobrażeń zachodzących w jednym z elementów systemu politycznego – systemie wyborczym. Odnaleźć można pojedyncze opracowania na temat funkcjonowania poszczególnych partii władzy w różnych państwach, natomiast w odniesieniu do samego zjawiska procedury wyborczej już nie. Zagadnienie to zostało przedstawione przez Autora w odniesieniu do rzeczywistości Federacji Rosyjskiej, która przez ponad 30 lat usiłuje wypracować mniej lub bardziej adekwatny dla własnej kultury politycznej model systemu wyborczego.

Proces przekształceń w obrębie systemu wyborczego we współczesnej Rosji możemy prześledzić w kluczowych dla przebudowy rosyjskiego systemu politycznego latach od 2003 do 2016 roku. Strategii decydentów rosyjskich ukierunkowanej na wzmacnianie „pionowej struktury władzy” (*вертикаль власти*) w warunkach

budowania ładu rosyjskiego typu – „suwerennej demokracji”, towarzyszą działania na rzecz takiej modyfikacji systemu wyborczego, który nie tylko stworzy pod kątem prawnym optymalne ku temu warunki, ale stanie się wręcz gwarantem nienaruszalności nowego porządku prawno-politycznego. Temu właśnie zagadnieniu poświęcona jest zaprezentowana do recenzji praca. Odnotować należy z zadowoleniem, że Autor wywiązał się z postawionego sobie zadania diagnozy rosyjskiego systemu wyborczego w sposób satysfakcjonujący.

Autor, podejmując się analizy tak skomplikowanej materii przeobrażeń w obrębie systemu wyborczego zdecydował się na opracowanie materiału o bardzo skomplikowanej strukturze. Szczególnie znajduje to swoje uzasadnienie w odniesieniu do rzeczywistości rosyjskiej, której dominującą cechą jest poczucie „wszechogarniającego chaosu” prawnego. Z tego też powodu dynamiki zmian systemu wyborczego Federacji Rosyjskiej absolutnie nie można analizować w porównaniu do tożsamyh przeobrażeń systemów innych państw. Z tym chaosem prawnym Autor poradził sobie bez większych trudności, co jednak nie oznacza niezauważonych w rozprawie uchybień.

Zasoby źródłowe i literatura przedmiotu

W rozprawie wykorzystano bardzo pokaźną liczbę aktów źródłowych w postaci aktów prawnych różnego szczebla i dokumentów.

Literatura przedmiotu uwzględnia większość kluczowych pozycji rosyjsko-, anglo- i polskojęzycznych dotyczących badanego tematu, szczególnie w sekcji wydawnictw zwartych i prac zbiorowych. Podobna uwaga w jeszcze większym stopniu znajduje swoje potwierdzenie w odniesieniu do następnego działu Bibliografii – „Artykuły w wydawnictwie zwartym i czasopismach. Rozdziały w pracach zbiorowych”.

W rozprawie mimo dość bogatej literatury przedmiotu nie uwzględniono lub w zdecydowanie mniejszym stopniu skorzystano z kilku kluczowych monografii poświęconych omawianemu tematowi, co znalazło odzwierciedlenie w toku analizy badanego procesu. Wydaje się, że stanowczo należałoby w większym stopniu uwzględnić prace Andrzeja Czajowskiego *Demokratyzacja Rosji w latach 1987-2001*

(2001), Włodzimierza Marciniaka *Rozgrabione Imperium. Upadek Związku Sowieckiego i narodziny Federacji Rosyjskiej* (2001 i następne) czy Anny Jach *Rosja 1991-1993. Walka o kształt ustrojowy państwa* (2011). Na pewno także pomocne w wyjaśnieniu priorytetów i motywacji rosyjskich decydentów okazałyby się monografie Wiktora Szejnisa *Взлет и падение парламента. Переломные годы в российской политике (1985-1993), t. 1-2*, Moskwa 2005 oraz Siergieja Obuchowa *Российский парламентаризм между признанием и отторжением. Проблема массового восприятия (1989-2005 гг.)*, Moskwa 2005. Zagadnienia historii konstytucjonalizmu rosyjskiego zostały omówione w monografii autorstwa Adama Bosiackiego i Huberta Izdebskiego *Konstytucjonalizm Rosyjski. Historia i współczesność* (2013), zaś *Rosyjski konserwatyzm i jego krytycy. Studium politologiczne* autorstwa Richarda Pipesa (2009) odnosi się do kształtowania się rosyjskiej kultury politycznej.

Spis bibliograficzny pozostawia niejasności co do zasady uporządkowania. Zasoby źródłowe jak i literatura przedmiotu winny zostać podzielone na dwie zasadnicze grupy – materiały źródłowe i opracowania. Dopiero w ich obrębie można zachować kryterium podziału zastosowane przez Autora, z kilkoma jednak zastrzeżeniami. Po pierwsze, sekcja raportów i opracowań analitycznych, baz danych wyników wyborów jako materiały o zawartości treści o charakterze pierwotnym, winny znaleźć się w części „Materiały źródłowe”. Po drugie, dział „Strony internetowe” winien zawierać nie tylko adresy witryn internetowych, lecz także nazwy tychże – zarówno w pisowni oryginalnej, jak i w zapisie alfabetu łacińskiego.

Struktura rozprawy

Struktura przedstawionej do recenzji rozprawy jest skomplikowana. Wynika to ze złożoności badanego tematu, więc nie jest to uwaga o charakterze zarzutu, tylko stwierdzenie faktu.

Dysertacja składa się z trzech głównych części o charakterze merytorycznym, „Zakończenia”, „Bibliografii” oraz „Wykazu tabeli i rysunków”. Przy tak wieloaspektowej analizie przydałoby się jeszcze uzupełnić pracę w ramach „Aneksu” o

„Wykaz skrótów”, „Wykaz partii politycznych i zrzeszeń wyborczych”, jak również „Wykaz technik „inżynierii wyborczych”.

Każda z trzech zasadniczych części składa się z następujących elementów: wprowadzenia, rozdziałów będących rozwinięciem procesu badawczego wybranego wycinka badanej rzeczywistości oraz podsumowania. Zabieg ten jest logiczny i słuszny pod kątem projektowanej eksplanacji.

Układ treści rozprawy można uznać za mocną stronę dysertacji. Autor wychodzi od „Wstępu”, który zawiera próbę teoretycznego ujęcia polityczno-społecznego procesu, jaki miał miejsce w Federacji Rosyjskiej pod kątem analizy przeobrażeń jej systemu politycznego i partyjno-wyborczego. Następująca po „Wstępie” „Część I” zawiera teoretyczne rozważania z zakresu poruszanych w kolejnych częściach zagadnień (*wybory i system wyborczy w kontekście ich roli w państwach o rządach niedemokratycznych*). Części II i III z kolei stanowią empiryczne elementy pracy, poświęcone kolejno: *miejscu i roli Dumy Państwowej w rosyjskim systemie i procesie politycznym oraz instytucjonalizacji systemu wyborczego do Dumy Państwowej oraz procesowi jego reformowania w okresie elekcji na przestrzeni lat 2003-2016*. Z tak zaproponowanym ciągiem rozważań można się zgodzić, Autor bowiem stosuje zabieg stopniowej konkretyzacji w celu udowodnienia swych tez pierwotnych poprzez materiał empiryczny.

Uwagi metodologiczne

Zaprezentowane we „Wstępie” deklaracje metodologiczne zostały z powodzeniem zrealizowane w treści poszczególnych części, rozdziałów i podrozdziałów. Mamy tu do czynienia z trójstopniową budową struktury ujęcia metodologicznego: począwszy od wyszczególnienia pojedynczych zadań wynikających z celów postępowania badawczego, poprzez pytania badawcze, skończywszy na sformułowanych tezach, które zostały potwierdzone przez Autora w „Zakończeniu”. Ta część nie budzi zastrzeżeń i świadczy o dobrym przygotowaniu Doktoranta.

Osadzenie badanego wycinka rzeczywistości w obrębie dyscypliny nauk o polityce i administracji pociągnęło za sobą odwołanie się do charakterystycznych dla

niej ujęć teoretycznych, pozwalających we właściwy sposób odczytywać zachodzące w obrębie procesu wyborczego Federacji Rosyjskiej przeobrażenia. Wychodząc od ujęcia neoinstytucjonalnego Doktorant słusznie odwołał się do analizy systemowej, poprzez metodę decyzyjną, aż do posłużenia się w częściach o charakterze praktycznym metodą ilościową.

Zastrzeżenia może jednak budzić podejście przyjęte odnośnie periodyzacji badanego cyklu wyborczego. Historia trwającej od niemal 30 lat historii wyborczej Federacji Rosyjskiej wymaga wyjaśnienia jej specyfiki i osadzenia w uwarunkowaniach historycznych. We „Wstępie” (s. 18) Autor wskazał na cykle wyborcze obejmujące proces kształtowania się i rozwoju systemu wyborczego do Dumy Państwowej na przestrzeni lat 1992-2016. O ile przyjęte interwały czasowe nie budzą zastrzeżeń, to już numeracja zwoływanych Dum Państwowych już tak. Odnajdujemy zatem wybory do Dumy Państwowej: I kadencji (1992 – 1993), II kadencji (1993 – 1995), III kadencji (1995 – 1999), IV kadencji (1999 – 2003), V kadencji (2003 – 2007), VI kadencji (2007 – 2011) oraz VII kadencji (2011 – 2016). Skądinąd wiemy, że od samego początku funkcjonowała zgoła odmienna periodyzacja, podkreślająca historyczną łączność rosyjskiego parlamentaryzmu pomiędzy okresem przedrewolucyjnym a tym, który nastąpił po upadku Związku Radzieckiego. W literaturze przedmiotu, ale także w materiałach o charakterze źródłowym epoki postradzieckiej Federacji Rosyjskiej, odnajdujemy periodyzację, zgodnie z którą Duma Państwowa Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej uznana została za organ V kadencji. Chociaż Autor odnosi się do tego wątku, robi to niestety dużo później, bo w części II rozprawy, na stronie 218 w przypisie odautorskim. W celu jednak wyjaśnienia logiki procesu wyborczego we współczesnej Rosji należałoby odnieść się do tego wątku na samym początku rozprawy, właśnie we „Wstępie”.

Instrumentarium, które w zdecydowany sposób ułatwiłoby prześledzenie logiki postępowania badawczego dysertacji byłoby uzupełnienie jej o tabele, w treści których zestawione zostałyby kompetencje poszczególnych organów władzy państwowej Federacji Rosyjskiej, jak i konkurujących ze sobą w okresie rywalizacji kompetencyjnej i okołokonstytucyjnej instytucji państwowych. Taki charakter nosiłoby także zamieszczone w pracy wykresy, dzięki którym dużo łatwiej byłoby się zmierzyć z analizą procesu dynamiki zmian systemu wyborczego w badanym przez Autora okresie. Jeżeli

dysertacja będzie przygotowywana do druku, a w pełni na to zasługuje, sugestie te mogą okazać się pomocne.

Bardzo cenne z eksplanacyjnego punktu widzenia są liczne komentarze odautorskie zawarte w przypisach. Wartołoby je uzupełnić jedynie o pozycje bibliograficzne, z których czerpał wiedzę Autor. Wszystko to razem wzięte podnosi walor poznaczy przedstawionej do recenzji rozprawy doktorskiej.

Język i warstwa redakcyjna

Szata językowa rozprawy zasadniczo nie budzi większych zastrzeżeń, co w kontekście faktu, iż nie jest to pierwszy język Doktoranta, zasługuje na docenienie. W tekście zdarzają się niekiedy niedociągnięcia o charakterze interpunkcyjnym lub składniowym, jak również literówki, czasami błędy ortograficzne, gramatyczne. W dużo większym stopniu spotyka się w pracy rusycyzmy, ale nie jest to zarzut o charakterze zasadniczym. Generalnie jednak język nie utrudnia percepcji logiki przewodu.

Strona redakcyjna pracy, w tym sposób sporządzenia przypisów, zasadniczo nie budzi wątpliwości, co jednak nie oznacza, że nie znaleziono błędów. Przypisy i zapisy bibliograficzne sporządzone zostały przy zastosowaniu transliteracji z cyrylicy na alfabet łaciński, co jest zgodne ze sztuką. Jednakże w szeregu uchybień odnotować należy niekonsekwencję zapisów w przypisach (np. s. 181, 268: raz przywoływany dokument jest w języku polskim, raz w transliteracji z cyrylicy na alfabet łaciński), brak tytułów przywoływanych aktów normatywnych czy pozycji literatury przedmiotu (np. s. 71, 223, 280-281, 360), tytuły czasopism zapisane kursywą, a nie wzięte w cudzysłów.

Warto w tym punkcie zwrócić uwagę, iż dużo bardziej pożytecznym byłoby korzystanie przez Autora ze źródeł epoki bezpośrednio, a nie za pomocą literatury przedmiotu czy też opracowań publikowanych w Internecie. Wówczas udałoby się uniknąć błędów w tłumaczeniu, które nastęrcza w języku polskim nie lada problemów. Przykładem może być użycie przez Doktoranta nazwy państwa rosyjskiego w tekście pierwszej Konstytucji Rosyjskiej Republiki Rad, gdzie Autor stwierdza, iż to właśnie w tym dokumencie po raz pierwszy użyto sformułowania „Federacja Rosyjska” (s. 127).

Nie jest to prawda, albowiem zarówno w tekście Konstytucji z 1918 roku w wersji rosyjskojęzycznej, jak i polskojęzycznej, państwowość rosyjska w tym okresie określana jest jako Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Radziecka.

Innym przykładem jest choćby przywołany w dysertacji Manifest październikowy wydany przez cara Mikołaja II w 1905 roku (s. 200-201). Posłużenie się oryginalnym dokumentem, który dostępny jest w Internecie, skutkowało uniknięciem błędów w tłumaczeniu (... *bazujące na nietykalności, wolności słowa, sumienia, zebrań i sojuszów*), przy czym w oryginale nie ma użytych słów nietykalność, zebrania i sojusze). Podobnie sytuacja się ma do analizy zawartości dokumentu carskiego, albowiem z treści Manifestu dowiadujemy się, owszem, że *żadne prawo nie może wejść w życie bez zatwierdzenia przez Dumę Państwową, ale bez zgody samego cara, z Bożej Łaski cesarza i samodzielnicy wszechrosyjskiego, żadne działania ustanowionych przez cara organów władzy państwowej nie będą działać.*

W szeregu uchybień o charakterze redakcyjnym wymienić należy źle opisane tabele – wszystkie) występujące w rozprawie, pomyłki w nazwiskach postaci i autorów przywoływanych w pracach. Chociaż nie rzutują one w tak znaczący sposób na końcową ocenę przedstawionej do recenzji dysertacji nie sposób ich jednak nie zauważyć.

Logika przewodu

Logika przewodu przedstawionej do recenzji rozprawy jest poprawna. Postawione przez Autora tezy oraz przeprowadzona w toku analizy diagnoza dynamiki procesu wyborczego świadczy o wyrobionej świadomości złożoności problematyki. Doktorant mimo wieloaspektowości podejmowanego tematu poradził sobie bez większym problemów, przechodząc od ujęcia teoretycznego wprowadzającego w tematykę nie tylko samego zjawiska procesu wyborczego w ogóle, ale poprzez specyfikę uwarunkowań *stricte* rosyjskich, do konkluzji, które udowodniły poprawność założeń eksplanacyjnych.

Na pochwałę zasługuje obrany przez Autora sposób poprowadzenia wywodu, zgodnie z którym w każdej z części rozprawy odnajdujemy najpierw wprowadzenie, w treści którego znajdujemy ujęcie teoretyczne badanego wycinka rzeczywistości, cele,

pytania badawcze. Drugim ogniwem, niejako wieńczącym każdą z części dysertacji, jest podsumowanie, pozostające w ścisłym powiązaniu z poprzedzającym je wprowadzeniem. Dowodzi to wypracowanych przez Doktoranta umiejętności warsztatowych i metodologicznych.

Zawartość merytoryczna

Pytanie o wartość przytoczonych w dysertacji argumentów znajduje jak najbardziej pozytywną odpowiedź w obszarze analizy dynamiki zmian systemu wyborczego do Dumy Państwowej Federacji Rosyjskiej w latach 2003-2016.

Nie sposób jednak nie odnieść się do występujących w rozprawie uchybień.

1. s. 51 – powtórzenie części dotyczącej informacji o potencjale państwa (por. s. 43-44)
2. s. 52 – nie występują w rzeczywistości politycznej *autorytarne systemy demokratyczne*
3. s. 63 – dlaczego analizie został poddany tylko ten rodzaj społeczeństwa – *społeczeństwo relatywnie homogeniczne?*
4. s. 126 – zastrzeżenie budzi skrót myślowy Autora, iż *Duma Państwowa Federacji Rosyjskiej wywodzi się z organów przedstawicielskich Imperium Rosyjskiego, które z kolei są efektem ewolucji ciał przedstawicielskich monarchii stanowej*
5. s. 127 – pierwsze wybory o charakterze eksperymentalnym odbyły się już w 1987 roku, kiedy to wykorzystując pewne elementy „demokratyczne” dopuszczono do ubiegania się o stanowisko w Radach alternatywnych kandydatów. Informacje na ten temat zostały zawarte w pracy Andrzeja Czajowskiego *Demokratyzacja Rosji...*
6. s. 128 – kwestią dyskusyjną pozostaje sprawa wykształcenia się w dobie ZSRR w czasach pieriestrojki opozycji politycznej. Przyjmując takie założenie, należy wytłumaczyć specyfikę występowania w państwie realnego socjalizmu/komunizmu tzw. opozycji

7. s. 129 – problemy nastęczyła kwestia przeobrażeń systemowych zachodzących w dobie pierestrojki zarówno na poziomie Centrum związkowego jak i Republiki Rosyjskiej:
 - a. pierwsze sygnały o opuszczeniu przez Republikę Rosyjską struktur ZSRR w 1989 roku
 - b. chociaż kompetencje Prezydenta ZSRR i Prezydenta Republiki Rosyjskiej były porównywalne, jednak te przynależne Gorbaczowowi były szersze: był on zwierzchnikiem Jelcyna – Gorbaczow był prezydentem, zaś Jelcyn – najwyższą osobą urzędową w Republice Rosyjskiej
 - c. s. 130 – układ białowieski podpisało dwóch prezydentów republik: rosyjskiej i ukraińskiej oraz przewodniczący Rady Najwyższej Republiki Białoruś
 - d. formalnie Związek Radziecki został rozwiązany na mocy decyzji Rady Republik Rady Najwyższej ZSRR 26 grudnia 1991 roku
8. s. 131 – 132 – w Republice Rosyjskiej nie miały miejsca reformy konstytucyjne; jeżeli już to od 1990 roku, kiedy to I Zjazd Deputowanych Ludowych RFSRR wydał „Deklarację o suwerenności państwowej Rosji”.
9. s. 132 - I ZDL RFSRR miał miejsce w 1990 roku, a nie jak podano w 1989 roku w listopadzie
10. s. 134, 138 – Sąd Konstytucyjny FR został powołany do życia w dniu 12 VI 1991 roku, a nie jak podano w grudniu 1992 roku
11. s. 140-141 – nie było Prezesa Rady Najwyższej, lecz Przewodniczący RN
12. s. 141 – nie jest prawdą, iż każda zaangażowana ze stron w konflikt o podłożu konstytucyjnym w latach 1992-1993 poszukiwała właściwych sposobów rozwiązania kryzysu władzy. Widoczna była z jednej strony (obóz Jelcynowski) postawa pasywna, wyczekująca, a tym samym prowokująca do agresji drugą stronę (obozu parlamentarnego), której przewodniczyli wiceprezydent Aleksander Ruckoj i Przewodniczący RN Ruslan Chasbulatow. Przeciwnicy prezydenta Jelcyna przez cały czas wykazywali nie tylko postawę atakującą, lecz swoimi nieprzemyślanymi decyzjami prowokowali do działania różne grupy, nie tylko swoich przeciwników, ale także zwolenników jak również te, które moglibyśmy określić mianem eskremistycznych. Na temat kryzysu konstytucyjnego w Federacji Rosyjskiej w latach 1991-1993 można znaleźć informacje m.in. w pracy Anny Jach, *Rosja 1991-1993...*

13. s. 142-143, 251 - na temat chaosu konstytucyjnego ze szczególnym uwzględnieniem zagadnienia Referendum Konstytucyjnego w 1993 roku można znaleźć informacje w monografiach Anny Jach, *Rosja 1991-1993...* oraz Wiktora Szejnisa *Взлет и падение парламента...* W pracy Anny Jach znaleźć można tekst Dekretu 1400, którego analiza nie nastęrczałaby kłopotów. Podobnie sprawa przedstawia się w odniesieniu do Referendum Konstytucyjnego z kwietnia 1993 roku, o którym pisze Autor, nie do końca zdając sobie sprawę z wagi tego głosowania powszechnego dla procesu kształtowania się systemu politycznego i w związku z tym nie wyjaśniając specyfiki tej reformy konstytucyjnej w oparciu o manipulację wokół pytań referendalnych. Przydałoby się przytoczyć te pytania ze wskazaniem na ich autorów, charakter oraz znaczenie w walce o konstytucję. Na czym polegała konfrontacyjna natura pytań w kwietniowym Referendum Konstytucyjnym z w 1993 roku? Tą kwestią zajął się w swojej pracy Wiktor Szejnis, dzięki lekturze której można zrozumieć logikę walki o konstytucję oraz zmagania wokół ordynacji wyborczej
14. s. 146 – w szeregu przyczyn konfliktu pomiędzy Czecheńską Republiką Iczkerii a Federacją Rosyjską (1994-1996) znalazła się sprawa ogłoszenia przez zbuntowaną republikę niepodległości i chęć wystąpienia ze struktury Federacji
15. s. 159 – od 2012 roku prezydent państwa miał być wybierany na 6-letnią kadencję a nie jak podano 5-letnią
16. s. 165 – czym są *szefowie branżowych organów władzy*?
17. s. 166 – jak należy rozumieć *procesy nasilenia się instytucji nieformalnych*?
18. S. 169 – czym są *skonsolidowane komisje podmiotów Federacji Rosyjskiej*?
19. s. 176 – LDRP powstała w 1989 roku jako LDPZR czyli Liberalno-Demokratyczna Partia Związku Radzieckiego
20. s. 176 – w latach 1991-1993 w Federacji Rosyjskiej istniały liczne partie polityczne, więc możemy podówczas mówić o procesie instytucjonalizacji systemu partyjnego
21. s. 177, 253 – komentarz do wyborów do Dumy Państwowej w 1993 roku:
- a. nastąpiła delegalizacja części ugrupowań, które poparły przeciwników Jelcyna, w związku z czym nie mogli wziąć udziału w wyborach
 - b. ordynacja w tych wyborach miała charakter dekretowy, zatem wyłoniony na jej postawie parlament miał charakter przejściowy; miał pracować 2 lata, do momentu wypracowania i uchwalenia na mocy ustawy federalnej nowego

- prawa wyborczego. Następne wybory miały odbyć się w roku 1995, będąc widowym świadectwem postępującej w Rosji demokratyzacji
- c. dla prezydenta Jelcyna ważniejsze od wyborów było grudniowe Referendum Konstytucyjne, na mocy którego uzyskiwał on bardzo szerokie prerogatywy
 - d. tak jedna elekcja (1993) jak i druga (1995) miały charakter wyborów otwierających, potwierdzających instytucjonalizację na gruncie rosyjskim rozwiązań demokracji liberalnej.
 - e. jakie były konsekwencje wyborów otwierających z roku 1993?
- 22.s. 177-179 – na temat wyborów 12 XII 1993 roku wypowiedział się w sposób szczegółowy Włodzimierz Marciniak w swojej monografii *Rozgrabione Imperium...* Szczególnie interesujące w kontekście analizy dynamiki systemu wyborczego Federacji Rosyjskiej w latach 2003-2016 jest zdiagnozowana przez Marciniaka taktyka tzw. ośrodków, która jak widać, nadal jest bardzo popularną metodą wykorzystywaną w trakcie kampanii wyborczych
- 23.s. 183 – jak należy rozumieć sformułowanie: *wypychanie instytucji sformalizowanych poprzez zasady i reguły nieformalne...*?
- 24.s. 192 – niepokój budzi stwierdzenie Autora o historycznych terytoriach rosyjskich pojawiających się już w X wieku
- 25.s. 192 – nie „Statut Wojenny” a „Kodeks Wojskowy” – informacje na ten temat są m.in. zawarte w monografii *Kodeks Wojskowy Piotra I z 1716 roku*, red. P Krokosz, K. Łopatecki, Kraków – Oświęcim 2016
- 26.s. 193 – najpierw mieliśmy do czynienia ze Wszechrosyjskim (1918) a potem Wszechzwiązkowym Zjazdem Rad (1924), który został „reaktywowany” 26 III 1989 roku w postaci Zjazdu Deputowanych Ludowych ZSRR
- 27.s. 193 – nie *rewolucja socjalistyczna*, a jeżeli już to przewrót bolszewicki
- 28.s. 194 – były kupieckie Republiki Nowogrodu i Pskowa, znane w historiografii jako Ruś Nowogrodzka, Ruś Górna lub Ziemia Nowogrodzka oraz Republika Pskowska, Rzeczpospolita Pskowska
- 29.s. 195 – od kiedy sprawował władzę Wsiewołod Juriewicz?
- 30.s. 196 - w dobie wyzwania się spod jarzma mongolskiego nie istniało jeszcze państwo rosyjskie, a jedynie Ruś Moskiewska
- 31.s. 196 – o roli soborów ziemskich w państwie pod rządami ostatnich Rurykowiczów i tzw. Wielkiej Smuty świadczyć może choćby fakt wyboru na cara Borysa Godunowa w 1598 roku

- 32.s. 197 – dla których sił politycznych idea Soboru Ziemskiego pozostawała ważnym symbolem?
- 33.s. 199 – wzorowano się na rozwiązaniach szwedzkich; przykładem były tzw. kondycje Golicyna, które ograniczały pozycję rosyjskiego monarchy. Informacje na ten temat zawarte są w pracy Richarda Pipesa *Rosyjski konserwatyzm i jego krytycy...*
- 34.s. 204 – rozłam w SDPRR nastąpił w 1903 roku. Wtedy wykształciły się dwa skrzydła tej formacji: bolszewicy na czele z Włodzimierzem Leninem oraz mienszewicy, którym przewodził Julij Martow. Od samego początku stanowiły w ramach rosyjskiego ruchu socjaldemokracji dwie oddzielne partie
- 35.s. 211 – jaki był cel zawarcia w przypisie 606 informacji oraz jaki jest jej związek z treścią analizy?
- 36.s. 211 – jakie były okoliczności rozwiązania IV Dymy Państwowej – kto? kiedy? dlaczego? Jak do tego wątku miała się kwestia abdykacji Mikołaja II?
- 37.s. 214 – Rady powstały już w trakcie pierwszej rewolucji burżuazyjno-demokratycznej w latach 1905-1907, a nie jak podano w 1917 roku
- 38.s. 217 -błąd: najpierw prezydent Jelcyn dokonując zamachu stanu – autopuczu, wydaje Dekret 1400, który uruchamia proces instytucjonalizacji nowej rzeczywistości – zostaje wprowadzony nowy porządek polityczno-prawny. Odniesione w wyborach zwycięstwo partii związanych z obozem Jelcynowskim stało się możliwe właśnie dzięki temu działaniu
- 39.s. 252 – jakie są trzy sposoby uchwalenia ustawy zasadniczej?
- 40.s. 275 – o który cykl wyborczy chodzi? W tekście jest podany cykl wyborczy 1999 – 2000, a w obowiązującej w dysertacji periodyzacji takiego cyklu brak
- 41.s. 329 – co to takiego *zasoby instytucjonalne oraz medyjne*?
- 42.s. 335 – dlaczego analizie podana jest tylko organizacja GOŁOS?
- 43.s. 343 – błąd: nie 80% ale chyba 8%?
- 44.s. 352 – brak wyjaśnienia technologii „door to door”
- 45.s. 353 – czym jest „Karta? Dlaczego jako przykład przywołano Kraj Chabarowski? Potrzeba weryfikacji o wytycznych co do poziomu poparcia – skąd zaczerpnięto te informacje?
- 46.s. 355 – czym są ataki hackerskie DdoS? Brak wyjaśnienia

47.s. 360, 365, 379 – niekonsekwencja zapisu hasła i potocznej określenia partii władzy: „głosuj na dowolną partię przeciwko partii żuli i złodziei”, „Partia Żuli i Złodziei”

48.s. 368 – co to jest „filtr municypalny”?

49.s. 391 - co to za ugrupowanie polityczne, które określone zostało jako „eserzy”

Konkluzje

Rozprawa pana Andreia Liulkouskiego pomimo wskazanych w recenzji słabości o charakterze merytoryczno-faktograficznym i redakcyjnym spełnia postawione przez Autora zadania, odpowiadając na pytanie o dynamikę zmian systemu wyborczego do Dumy Państwowej Federacji Rosyjskiej w latach 2003-2016. W satysfakcjonujący sposób dowiedziono, że przeprowadzone w poszczególnych cyklach wyborczych reformy systemu wyborczego, a wraz z nim systemu partyjnego, jak również wyniki poszczególnych elekcji i okoliczności kampanii wyborczych w bardzo wysokim stopniu korespondują z dominującą wówczas polityką Kremla.

Przedstawiona do recenzji dysertacja pana mgra Andreia Liulkouskiego spełnia warunki stawiane przez art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jedn. Dz.U. z 2017 roku, poz. 1789 ze zm.) w zw. z art. 179 ust. 1 ustawy z dnia 3 lipca 2018 - Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r., poz. 1669), co tym samym pozwala na dopuszczenie do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kraków, 27 VIII 2021

Anna Jach

Anna Jach